

Από την Αγωγή στην Εκπαίδευση

Αν και είναι σε όλους μας γνωστό, ας πούμε ξανά ότι εκπαίδευση είναι η συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια για την μόρφωση της νεότερης γενιάς από μέρους των εκπαιδευτικών λειτουργών, μόρφωση πνευματική και ψυχική, που –εκτός όλων των άλλων- θα της επιτρέψει να λάβει συνείδηση του κόσμου μες στον οποίο ζει και πώς αυτός διαμορφώθηκε. Είναι, ουσιαστικώς, μια σοβαρότατη ενέργεια με την οποία η υλική, πνευματική, ηθική και πολιτιστική κληρονομιά μιας κοινωνίας μεταβιβάζεται σε κάθε νέα γενιά. Κάποτε συντηρητική κι άλλοτε δημιουργική και εμπνευσμένη, ευτυχώς, ώστε να μπορεί να μεταφέρει ό,τι είναι καλό και πολύτιμο για τον μελλοντικό πολίτη. Λεξιλογικά ο όρος εκπαίδευση πλάστηκε κατά τον 19^ο αιώνα ώστε να αποδοθεί η γαλλική λέξη instruction. Στην αρχαία ελληνική το ρήμα **εκπαίδευσθαι** σημαίνει ότι ανατρέφω κάποιον από την παιδική ηλικία ἡ διδάσκω τινά τι, και **εκπαίδευμα** είναι το ανατραφέν ἡ εκπαίδευθέν τέκνο (H. Liddel-R.Scott, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης). Στην αρχαιότητα δεν απαντάται η λέξη εκπαίδευση αλλά αντ’ αυτής έχουμε τις λέξεις αγωγή, παιδεία, παιδευσις, παιδευτήριον (το εκπαιδευτήριο, το σχολείο).

Και είναι, επίσης, γνωστό ότι, όχι μόνο σήμερα, η εκπαίδευση οργανώνεται από το κράτος το οποίο, βάσει ορισμένου σχεδίου, στοχεύει στο να μεταδοθούν στα παιδιά και στους νέους ορισμένες γνώσεις θεωρητικές αλλά και πρακτικές και τεχνικές ικανότητες- εφόδια για την ζωή τους ως ενηλίκων. Αυτές οι γνώσεις, και οι ικανότητες αυτές και δεξιότητες, είναι τα «πολιτιστικά αγαθά» τα οποία είναι υποχρεωμένη η πολιτεία να μεταδώσει στα παιδιά της, μέσω του φορέα της που είναι ο δάσκαλος, και στον χώρο του σχολείου μες στον οποίο πραγματοποιείται η εκπαίδευση.

Αλλά η οργανωμένη και με βάση ορισμένο σχέδιο εκπαίδευση είναι μια νίκη, μια κατάκτηση του ανθρώπου και οφείλεται στην συνεχή εξέλιξή του. Τα παιδιά των πρωτόγονων λαών διαπαιδαγωγούνταν μες στην οικογένεια. Κι έπρεπε και τότε το παιδί να λάβει αγωγή μια και βρίσκονταν συνεχώς απειλούμενοι από ζώα, πείνα, αγριεμένη φύση, εχθρικές φυλές κλπ. Κυριότερα μέσα αγωγής ήταν το παράδειγμα και η μίμηση. Ήταν δε αυτή η αγωγή

αυθόρμητη και ζωηρή και σχεδόν ασυνείδητη, πάντως φυσική και πρακτική ενώ συχνά οι γεροντότεροι δίδασκαν στους νέους τους νόμους και τις παραδόσεις της φυλής. Ασφαλώς και η εκπαίδευση αυτή περιοριζόταν από τις δοξασίες και το θρησκευτικό τελετουργικό. Έκτοτε βήμα το βήμα, λέξη τη λέξη, με εποχές ανόδου ή εποχές οπισθοδρόμησης, σε καιρούς φωτεινούς και άλλους σκιασμένους, με πολέμους και απώλειες, με επιμονή και αναμονή, η ανθρωπότητα έφθασε στο σημείο ωριμότητας ώστε να θεωρήσει ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να μεταδίδει μόνο γνώσεις και δεξιότητες αλλά και να αναπτύξει τον άνθρωπο ως προσωπικότητα και ως μέλος σεβαστό μιας εξ ίσου σεβαστής κοινωνίας. Είναι γεγονός ότι, πρώτοι ανάμεσα σε όλους τους λαούς, οι Έλληνες καλλιέργησαν την ιδέα ότι η εκπαίδευση πρέπει να κατευθύνεται προς τα κοινωνικά ιδεώδη και την πνευματική ανάπτυξη του πολίτη. Μέχρι τότε, στην Περσία λ.χ., οι ευγενείς και οι άρχοντες, οι γόνοι αριστοκρατικών οικογενειών, μάθαιναν γραφή και ανάγνωση για θρησκευτικούς, κυρίως, σκοπούς αλλά και για κατακτητικούς. Και στις Ινδίες, επίσης, για θρησκευτικούς και μόνον λόγους, και μόνον οι ανώτερες τάξεις μορφώνονταν ενώ στην Φοινίκη π.χ. με το ανεπτυγμένο εμπόριο και την απαράμιλλη ναυτιλία διδάσκονταν ό,τι θα τους χρησίμευε στις συναλλαγές κατά τα ταξίδια τους, ιδίως δε το αλφάριθμο και την αριθμητική. Να θυμίσουμε ότι οι Φοίνικες, λαός σημιτικής καταγωγής, υπήρξαν ο πιο ναυτικός από όλους τους λαούς της Μεσογείου, ο πιο επιχειρηματικός και συνέβαλε πολύ στην ανάπτυξη του εμπορίου στις παράκτιες ζώνες της θάλασσας αυτής. Στερούνταν από ερευνητικό και επιστημονικό πνεύμα αλλά είχαν την ικανότητα να παίρνουν γρήγορα και να εφαρμόζουν προς όφελός τους τις προόδους των άλλων λαών. Η δε τέχνη τους είναι απλή μίμηση των τεχνών άλλων λαών. Δεν υπήρξαν Φοίνικες συγγραφείς και δεν υπάρχουν μνημεία της γλώσσας τους. Πάντως υποστηρίζεται ότι οι αρχαίοι Έλληνες πήραν τα γράμματα ή μερικά από αυτά, από τους Φοίνικες τα οποία και μεταδόθηκαν ταχύτατα- λόγω των συναλλαγών- στους Ρωμαίους και στους Σλάβους. Ωστόσο, σύγχρονοι ερευνητές αμφισβητούν την επινόηση του αλφαβήτου από τους Φοίνικες. Η δύναμή τους άρχισε να φθίνει αφότου έφθασαν ανταγωνιστές στη θάλασσα οι Έλληνες.

Όσο για την εκπαίδευση στην Αίγυπτο γνωρίζουμε ότι είχε σκοπό να διδάξει γραφή, ανάγνωση και στοιχειώδεις αριθμητικές και γεωμετρικές γνώσεις τόσες που να αρκούν για την αντιμετώπιση των αναγκών της ζωής ενώ στους Κινέζους η εκπαίδευση κυρίως συνέτεινε στην διαιώνιση και συντήρηση των αρχών και της ασφάλειας των αξιωματούχων του κράτους, της άρχουσας δηλαδή κοινωνικής τάξης. Αναφορικώς με την εκπαίδευση των Εβραίων είναι γνωστό ότι με αυτήν επιδιωκόταν η θρησκευτική και εθνικιστική διαπαιδαγώγηση του ιουδαϊκού λαού. Και μοναχά στο κράτος του Ισραήλ η εκπαίδευση θεωρούνταν ως άνωθεν επιβεβλημένο καθήκον των Εβραίων γονέων. Η δε υποχρεωτική εκπαίδευση των νέων τους θεσπίστηκε το 75 π.Χ. και έπειτα από την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Η διδασκαλία αρχικώς γινόταν στις συναγωγές και αργότερα, με θέσπιση νόμου, σε σχολεία.

Στον ελληνικό χώρο, από πολύ ενωρίς, η αγωγή των νέων αποσκοπούσε στην προετοιμασία του ατόμου να υπηρετήσει την πόλη του αλλά και τον πολίτη. Στην δε αρχαία Σπάρτη η παιδεία ήταν και υποχρεωτική και δωρεάν. Τόσο για τους νέους όσο και για τις νέες οι οποίες ελάμβαναν επαρκή μόρφωση και έκαναν σπουδές μουσικής και ορχηστικής (και ας μην αναφερθούμε στον αθλητισμό), σε αντίθεση με άλλες πόλεις (Αθήνα λ.χ.) όπου οι νέες και οι γυναίκες περιορίζονταν στα του οίκου τους. Βέβαια η μόρφωση των πολιτών στην Λακεδαιμονία σκοπούσε στην διαμόρφωση αφοσιωμένων στην πόλη υπερασπιστών αλλά και ατόμων που απολάμβαναν μια αληθινή και μοναδική στα τότε χρονικά ισονομία και ανήκουστη στον ελλαδικό χώρο αυτάρκεια. Εξ ου και η αγωγή στην αρχαία Σπάρτη είχε ανατεθεί εξ ολοκλήρου στα χέρια του κράτους.

Στην Αθήνα η εκπαίδευση (ιδιωτική) ανέκαθεν επιδίωξε την ανάπτυξη του πνεύματος σε αρμονία με την ανάπτυξη του σώματος ώστε ο αυριανός πολίτης να είναι ελκυστικός στην όψη και αναλόγως ωραίος στην ψυχή. Η εκμάθηση της μουσικής θεωρούνταν εκ των ουκ ἀνευ. Τα εκπαιδευτήριά τους άρχισαν να ιδρύονται από τον 4^ο π.Χ. αιώνα όταν ο Πλάτων ίδρυσε (387) την «Ακαδήμεια» όπου δίδαξαν ορυφαίοι δάσκαλοι εκτός του ίδρυτή της (Σπεύσιππος, Ξενοκράτης, κ.ά. Ακολούθως ο Αριστοτέλης ίδρυσε (335) το «Λύκειον» στο οποίο δίδαξε ο ίδιος και οι περιπατητικοί φιλόσοφοι.

Στη Ρώμη, επί αυτοκρατορίας του Τίτου Φλάβιου Βεσπασιανού (69-79 μ.Χ.) ιδρύθηκε πανεπιστήμιο στο οποίο αρχικώς διδάσκονταν η ρητορική μα και η γραμματική. Από τους «ταγμένους» στην επιστήμη, τις τέχνες και την δικαιοσύνη υπήρξε και ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός (76-138 μ.Χ.), φιλέλλην υπερβολής ο οποίος είχε μυηθεί και στα Ελευσίνια μυστήρια και ο οποίος, εκτός όλων των άλλων, ίδρυσε το πανεπιστήμιο «Αθήναιον».

Με την χριστιανική περίοδο η εκπαίδευση πέρασε στα χέρια των κληρικών. Γνωστή βέβαια η Σχολή των Κατηχητών στο σπουδαιότατο πνευματικό κέντρο, την Αλεξάνδρεια, στην οποία, εκτός των άλλων φημισμένων δασκάλων, δίδαξαν ο Κλήμης και ο Ωριγένης. Στην Αλεξανδρινή αυτή Σχολή Θεολογίας, κυριαρχούσα τάση υπήρξε ο συμβιβασμός της ελληνικής σκέψης με τα δόγματα του Χριστιανισμού αλλά και ένας αμυντικός αγώνας έναντι της Εθνικής Φιλοσοφίας. Κατά τον 4ο αιώνα έχουμε τους φωτισμένους ιεράρχες από την Καππαδοκία Μ. Βασίλειο, Γρηγ. Νύσσης και Γρηγ. Ναζιανζηνό. Στα 425, ο Θεοδόσιος ο Β' ίδρυσε το «Πανδιδακτήριον» και ο Ηράκλειος το «Οικουμενικόν Διδασκαλείον» (640-641). Ο Κωνσταντίνος ο Μονομάχος, που υποστήριξε πολύ την πνευματική ανάπτυξη του κράτους ιδρύοντας, εκτός των άλλων, το 1050 στην Κωνσταντινούπολη το «Διδασκαλείον των Νόμων», και έκτοτε, παρατηρήθηκε μια μεγάλη και νέα τάση για μόρφωση στις χώρες οι οποίες επηρεάζονταν από τους Άραβες. Τότε μεταφράστηκαν και κυκλοφόρησαν ελληνικά έργα ευρέως, και άρχισαν να ιδρύονται σχολές ανότερης μόρφωσης. Το 1215 είναι η χρονιά που εγκαινιάστηκε το πρώτο πανεπιστήμιο στο Παρίσι.

Τα «σχολεία», όπως τα εννοούμε σήμερα, αναπτύχθηκαν μαζί με την πόλη και τον άνθρωπο καθώς βλέπουμε ότι μετά το πρώτο πανεπιστήμιο και με την αναμενόμενη πρόοδο δεν άργησαν να ιδυθούν περί τα εκατό ανώτατα ιδρύματα στη Δυτική Ευρώπη. Είχε ήδη γίνει αναγκαία η ανάπτυξη της τάξης των εμπόρων και των μεγαλοκτηματιών και έτσι δημιουργήθηκαν σχολές που τις συντηρούσαν οι δήμοι και οι κοινότητες, όπως λ.χ. στο Στρασβούργο και στη Γενεύη. Με την Αναγέννηση ανατέλλει λαμπρή εποχή για την εκπαίδευση και έτσι προδευτικά θεσπίστηκε, στα περισσότερα ελεύθερα και ευνομούμενα κράτη, η εκπαιδευτική νομοθεσία η οποία μεριμνά και ρυθμίζει την λειτουργία

και την οργάνωση των σχολείων ως και την εκπαίδευση των παιδαγωγών. Ασφαλώς και κάθε χώρα έχει, αναλόγως της οικονομικής και πολιτιστικής της στάθμης, τους δικούς της νόμους, τις δικές της επιδιώξεις και ανάλογους στόχους. Τον 17ο αιώνα ο Τσέχος Γιαν Άμος Κομένσκι, γνωστός παγκοσμίως με το εκλατινισμένο όνομα Κομένιος (Comenius, 1592-1670), από τους προδρόμους της νεότερης παιδαγωγικής, ουμανιστής και μέγας πατριώτης, πρωτομίλησε για εθνικό σύστημα σχολείων, όπου «όλα τα πράγματα» και όχι μόνον όσα έχουν σχέση με τη θρησκεία, «θα διδάσκονται σε όλους τους ανθρώπους». Συγγραφέας της «Πανσοφίας», και του έξοχου μέχρι σήμερα έργου «Νεότατη μέθοδος της διδασκαλίας της γλώσσας», διευθυντής του περίφημου σχολείου του Φουλνέκ, θεολόγος και μέγας παιδαγωγός, υπερασπιστής των μητρικών γλωσσών σαν οργάνων διδασκαλίας, υποστήριξε ότι «**Προϋπόθεση κάθε διδασκαλίας, η οποία πρέπει να είναι σύντομη, σταθερή και ευχάριστη, είναι η εποπτεία. Προτού διδαχτεί κάθε λέξη, πρέπει, απαραιτήτως να έχει κατανοηθεί το αντικείμενο στο οποίο αντιστοιχεί η λέξη. Απαγορεύονται οι σωματικές ποινές. Για κάθε διδασκαλία πρέπει προηγουμένως να προκληθεί το ενδιαφέρον του μαθητή.**

Αλλά είναι πασίδηλο: Οι αρχές που διέπουν όλο το έργο του εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα. Πάντως οι ιδέες του άρχισαν να συζητούνται σοβαρά στη Γαλλία, την Πολωνία, την Ρωσία, την Πρωσία και τελικώς προτάθηκε η γενική υποχρεωτική δωρεάν εκπαίδευση και καθόλου δεν άργησαν, βοηθούσης και της βιομηχανικής ανάπτυξης που επέτρεψε την δημιουργία τέτοιων σχολείων με την προσφορά των απαραίτητων οικονομικών μέσων, να ευοδωθούν τα σχέδια για τα τρία στάδια: στοιχειώδης, μέση, και ανώτερη εκπαίδευση. Έτσι, περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα η στοιχειώδης εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική και δωρεάν σε όλες- **σχεδόν-** τις πολιτισμένες χώρες. Υπογραμμίζουμε το «σχεδόν» μια και έχουμε προσωπικές εμπειρίες για το πόσο υποχρεωτική ήταν στις αχανείς μεγαλουπόλεις και στην εγκαταλειμμένη ύπαιθρο όπου αρκετά δύστυχα παιδιά, εργάζονταν στις αγορές, στα πλουσιόσπιτα ή στα κτήματα από όρθρου βαθέως. Και καλύτερα να μην αναφερθούμε στις συνθήκες κάτω από τις οποίες δούλευαν. Ας είναι.

Στον αιώνα μας, και μετά από πολέμους, επαναστάσεις, ταξίδια και επαφές, μεταναστεύεσσεις και αγώνες, η εκπαίδευση έπαψε να είναι προνόμιο των πλουσίων ή διανοούμενων οικογενειών αν και δεν είναι μακρινός ο καιρός ο οποίος περιγράφεται στο κινηματογραφικό έργο του εξαιρετικού Ιταλού σκηνοθέτη Ερμάνο Όλμι «Το δέντρο για τα τσόκαρα», όπου ο συνετός ιερέας ενός χωριού, απομονωμένου και πάμφτωχου, παροτρύνει έναν κολλήγα να στείλει στο σχολείο το – ευφυέστατο- παιδί του κι εκείνος, ο πατέρας, τρομοκρατημένος: «Το δικό μου το παιδί στο σχολείο; Και, μου λες τι θα πει ο αφέντης; Και ο κόσμος; Τι θα πει ο κόσμος;». Τελικώς ο μικρούλης, ενάντια στον φόβο, στην υποταγή και στις συνήθειες, πήγε στο σχολείο. Με μικρές, προσωπικές νίκες ωσάν αυτή ανυψώνονται κάποτε οι άνθρωποι. Αρκεί να σκεφθούμε ότι μεταξύ του 1950 και του 1960 στην Κίνα διπλασιάστηκαν οι μαθητές που φοιτούσαν στα σχολεία της ενώ ανάλογη πρόοδος σημειώθηκε και σε άλλες χώρες της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Σήμερα σε νέες και υπό ανάπτυξιν χώρες, οι κυβερνήσεις ελπίζουν βάσιμα ότι με την εκπαίδευση θα υπάρξει οικονομική και κοινωνική αλλαγή, δηλαδή βελτίωση των συνθηκών της ζωής, γι' αυτό και καταβάλλουν – το δυνατόν- προσπάθειες για την ίδρυση και τον εξοπλισμό περισσοτέρων σχολείων, για την κατάκτηση της γνώσης που φέρνει την πρόοδο, προωθεί τις ιδέες και εξυψώνει τον άνθρωπο.

Ελένη Σαραντίτη

έπρεπε και τότε το παιδί να λάβει αγωγή μια και βρίσκονταν συνεχώς απειλούμενοι από ζώα, πείνα, αγριεμένη φύση, εχθρικές φυλές κλπ. Κυριότερα μέσα αγωγής ήταν το παράδειγμα και η μίμηση. Ήταν δε αυτή η αγωγή αυθόρμητη και ζωηρή και σχεδόν ασυνείδητη, πάντως φυσική και πρακτική ενώ συχνά οι γεροντότεροι δίδασκαν στους νέους τους νόμους και τις παραδόσεις της φυλής. Ασφαλώς και η εκπαίδευση αυτή περιοριζόταν από τις διοξασίες και το θρησκευτικό τελετουργικό. Έκτοτε βήμα το βήμα, λέξη τη λέξη, με εποχές ανόδου ή εποχές οπισθοδρόμησης, σε καιρούς φωτεινούς και άλλους σκιασμένους, με πολέμους και απώλειες, με επιμονή και αναμονή, με ανακαλύψεις και εφευρέσεις, η ανθρωπότητα έφθασε στο σημείο ωριμότητας ώστε να θεωρήσει ότι η εκπαίδευση δεν πρέπει να μεταδίδει μόνο γνώσεις και δεξιότητες αλλά και να αναπτύξει τον άνθρωπο ως προσωπικότητα και ως μέλος σεβαστό μιας εξ ίσου σεβαστής κοινωνίας. Είναι γεγονός ότι, πρώτοι ανάμεσα σε όλους τους λαούς, οι Έλληνες καλλιέργησαν την ιδέα ότι η εκπαίδευση πρέπει να κατευθύνεται προς τα κοινωνικά ιδεώδη και την πνευματική ανάπτυξη του πολίτη. Μέχρι τότε, στην Περσία λ.χ., οι ευγενείς και οι άρχοντες, οι γόνοι αριστοκρατικών οικογενειών, μάθαιναν γραφή και ανάγνωση για θρησκευτικούς, κυρίως, σκοπούς αλλά και για κατακτητικούς. Και στις Ινδίες, επίσης, για θρησκευτικούς και μόνον λόγους, και μόνον οι ανώτερες τάξεις μορφώνονταν ενώ στην Φοινίκη π.χ. με το ανεπτυγμένο εμπόριο και την απαράμιλλη ναυτιλία διδάσκονταν ό,τι θα τους χρησίμευε στις συναλλαγές κατά τα ταξίδια τους, ιδίως δε το αλφάβητο και την αριθμητική.

Να θυμίσουμε ότι οι Φοίνικες, λαός σημιτικής καταγωγής, υπήρξαν ο πιο ναυτικός από όλους τους λαούς της Μεσογείου, ο πιο επιχειρηματικός και συνέβαλε πολύ στην ανάπτυξη του εμπορίου στις παράκτιες ζώνες της Θάλασσας αυτής. Στερούνταν από ερευνητικό και επιστημονικό πνεύμα αλλά είχαν την ικανότητα να παίρνουν γρήγορα και να εφαρμόζουν προς όφελός τους τις προόδους των άλλων λαών. Η δε τέχνη τους είναι απλή μίμηση των τεχνών άλλων λαών. Δεν υπήρξαν Φοίνικες συγγραφείς και δεν υπάρχουν μνημεία της γλώσσας τους. Πάντως υποστηρίζεται ότι οι αρχαίοι Έλληνες πήραν τα γράμματα ή μερικά από αυτά, από τους Φοίνικες τα οποία και μεταδόθηκαν ταχύτατα- λόγω των συναλλαγών- στους Ρωμαίους και στους

Σλάβους. Ωστόσο, σύγχρονοι ερευνητές αμφισβητούν την επινόηση του αλφαριθμήτου από τους Φοίνικες. Η δύναμή τους άρχισε να φθίνει αφότου έφθασαν ανταγωνιστές στη θάλασσα οι Έλληνες.

'Οσο για την εκπαίδευση στην Αίγυπτο γνωρίζουμε ότι είχε σκοπό να διδάξει γραφή, ανάγνωση και στοιχειώδεις αριθμητικές και γεωμετρικές γνώσεις τόσες που να αρκούν για την αντιμετώπιση των αναγκών της ζωής ενώ στους Κινέζους η εκπαίδευση κυρίως συνέτεινε στην διαιώνιση και συντήρηση των αρχών και της ασφάλειας των αξιωματούχων του κράτους, της άρχουσας δηλαδή κοινωνικής τάξης. Αναφορικώς με την εκπαίδευση των Εβραίων είναι γνωστό ότι με αυτήν επιδιωκόταν η θρησκευτική και εθνικιστική διαπαιδαγώγηση του ιουδαϊκού λαού. Και μοναχά στο κράτος του Ισραήλ η εκπαίδευση θεωρούνταν ως άνωθεν επιβεβλημένο καθήκον των Εβραίων γονέων. Η δε υποχρεωτική εκπαίδευση των νέων τους θεσπίστηκε το 75 π.Χ. και έπειτα από την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Η διδασκαλία αρχικώς γινόταν στις συναγωγές και αργότερα, με θέσπιση νόμου, σε σχολεία.

Στον ελληνικό χώρο, από πολύ ενωρίς, η αγωγή των νέων αποσκοπούσε στην προετοιμασία του ατόμου να υπηρετήσει την πόλη του αλλά και τον πολίτη. Στην δε αρχαία Σπάρτη η παιδεία ήταν και υποχρεωτική και δωρεάν. Τόσο για τους νέους όσο και για τις νέες οι οποίες ελάμβαναν επαρκή μόρφωση και έκαναν σπουδές μουσικής και ορχηστικής (και ας μην αναφερθούμε στον αθλητισμό), σε αντίθεση με άλλες πόλεις (Αθήνα λ.χ.) όπου οι νέες και οι γυναίκες περιορίζονταν στα του οίκου τους. Βέβαια η μόρφωση των πολιτών στην Λακεδαίμονα σκοπούσε στην διαμόρφωση αφοσιωμένων στην πόλη υπερασπιστών αλλά και ατόμων που απολάμβαναν μια αληθινή και μοναδική στα τότε χρονικά ισονομία και ανήκουστη στον ελλαδικό χώρο αυτάρκεια. Εξ ου και η αγωγή στην αρχαία Σπάρτη είχε ανατεθεί εξ ολοκλήρου στα χέρια του κράτους.

Στην Αθήνα η εκπαίδευση (ιδιωτική) ανέκαθεν επιδίωξε την ανάπτυξη του πνεύματος σε αρμονία με την ανάπτυξη του σώματος ώστε ο αυριανός πολίτης να είναι ελκυστικός στην όψη και αναλόγως ωραίος στην ψυχή. Η εκμάθηση της μουσικής θεωρούνταν εκ των ουκ άνευ. Τα εκπαιδευτήριά τους άρχισαν να ιδρύονται από τον 4^ο π.Χ. αιώνα όταν ο Πλάτων ίδρυσε (387) την

«Ακαδήμεια» όπου δίδαξαν ορυφαίοι δάσκαλοι εκτός του ιδρυτή της (Σπεύσιππος, Ξενοκράτης, κ.ά. Ακολούθως ο Αριστοτέλης ίδρυσε (335) το «Λύκειον» στο οποίο δίδαξε ο ίδιος και οι περιπατητικοί φιλόσοφοι.

Στη Ρώμη, επί αυτοκρατορίας του Τίτου Φλάβιου Βεσπασιανού (69-79 μ.Χ.) ιδρύθηκε πανεπιστήμιο στο οποίο αρχικώς διδάσκονταν η ρητορική μα και η γραμματική. Από τους «ταγμένους» στην επιστήμη, τις τέχνες και την δικαιοσύνη υπήρξε και ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός (76-138 μ.Χ), φιλέλλην υπερβολής ο οποίος είχε μυηθεί και στα Ελευσίνια μυστήρια και ο οποίος, εκτός όλων των άλλων, ίδρυσε το πανεπιστήμιο «Αθήναιον».

Με την χριστιανική περίοδο η εκπαίδευση πέρασε στα χέρια των κληρικών. Γνωστή βέβαια η Σχολή των Κατηχητών στο σπουδαιότατο πνευματικό κέντρο, την Αλεξάνδρεια, στην οποία, εκτός των άλλων φημισμένων δασκάλων, δίδαξαν ο Κλήμης και ο Ωριγένης. Στην Αλεξανδρινή αυτή Σχολή Θεολογίας, κυριαρχούσα τάση υπήρξε ο συμβιβασμός της ελληνικής σκέψης με τα δόγματα του Χριστιανισμού αλλά και ένας αμυντικός αγώνας έναντι της Εθνικής Φιλοσοφίας. Κατά τον 4ο αιώνα έχουμε τους φωτισμένους ιεράρχες από την Καππαδοκία Μ. Βασίλειο, Γρηγ. Νύσσης και Γρηγ. Ναζιανζηνό. Στα 425, ο Θεοδόσιος ο Β' ίδρυσε το «Πανδιδακτήριον» και ο Ηράκλειος το «Οικουμενικόν Διδασκαλείον» (640-641). Ο Κωνσταντίνος ο Μονομάχος, που υποστήριξε πολύ την πνευματική ανάπτυξη του κράτους ιδρύοντας, εκτός των άλλων, το 1050 στην Κωνσταντινούπολη το «Διδασκαλείον των Νόμων», και έκτοτε, παρατηρήθηκε μια μεγάλη και νέα τάση για μόρφωση στις χώρες οι οποίες επηρεάζονταν από τους Άραβες. Τότε μεταφράστηκαν και κυκλοφόρησαν ελληνικά έργα ευρέως, και άρχισαν να ιδρύονται σχολές ανότερης μόρφωσης. Το 1215 είναι η χρονιά που εγκαινιάστηκε το πρώτο πανεπιστήμιο στο Παρίσι.

Τα «σχολεία», όπως τα εννοούμε σήμερα, αναπτύχθηκαν μαζί με την πόλη και τον άνθρωπο καθώς βλέπουμε ότι μετά το πρώτο πανεπιστήμιο και με την αναμενόμενη πρόοδο δεν άργησαν να ιδυθούν περί τα εκατό ανώτατα ιδρύματα στη Δυτική Ευρώπη. Είχε ήδη γίνει αναγκαία η ανάπτυξη της τάξης των εμπόρων και των μεγαλοκτηματιών και έτσι δημιουργήθηκαν σχολές που τις συντηρούσαν οι δήμοι και οι κοινότητες, όπως λ.χ. στο Στρασβούργο και

στη Γενεύη. Με την Αναγέννηση ανατέλλει λαμπρή εποχή για την εκπαίδευση και έτσι προδευτικά θεσπίστηκε, στα περισσότερα ελεύθερα και ευνομούμενα κράτη, η εκπαιδευτική νομοθεσία η οποία μεριμνά και ρυθμίζει την λειτουργία και την οργάνωση των σχολείων ως και την εκπαίδευση των παιδαγωγών.

Ασφαλώς και κάθε χώρα έχει, αναλόγως της οικονομικής και πολιτιστικής της στάθμης, τους δικούς της νόμους, τις δικές της επιδιώξεις και ανάλογους στόχους. Τον 17ο αιώνα ο Τσέχος Γιαν Άμος Κομένσκι, γνωστός παγκοσμίως με το εκλατινισμένο όνομα Κομένιους (Comenius, 1592-1670), από τους προδρόμους της νεότερης παιδαγωγικής, ουμανιστής και μέγας πατριώτης, πρωτομίλησε για εθνικό σύστημα σχολείων, όπου «όλα τα πράγματα» και όχι μόνον όσα έχουν σχέση με τη θρησκεία, «θα διδάσκονται σε όλους τους ανθρώπους». Συγγραφέας της «Πανσοφίας», και του έξοχου μέχρι σήμερα έργου «Νεότατη μέθοδος της διδασκαλίας της γλώσσας», διευθυντής του περίφημου σχολείου του Φουλνέκ, θεολόγος και μέγας παιδαγωγός, υπερασπιστής των μητρικών γλωσσών σαν οργάνων διδασκαλίας, υποστήριξε ότι «**Προϋπόθεση κάθε διδασκαλίας, η οποία πρέπει να είναι σύντομη, σταθερή και ευχάριστη, είναι η εποπτεία. Προτού διδαχτεί κάθε λέξη, πρέπει, απαραιτήτως να έχει κατανοηθεί το αντικείμενο στο οποίο αντιστοιχεί η λέξη. Απαγορεύονται οι σωματικές ποινές. Για κάθε διδασκαλία πρέπει προηγουμένως να προκληθεί το ενδιαφέρον του μαθητή**».

Αλλά είναι πασίδηλο: Οι αρχές που διέπουν όλο το έργο του εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα. Πάντως οι ιδέες του άρχισαν να συζητούνται σοβαρά στη Γαλλία, την Πολωνία, την Ρωσία, την Πρωσία και τελικώς προτάθηκε η γενική υποχρεωτική δωρεάν εκπαίδευση και καθόλου δεν άργησαν, βοηθούσης και της βιομηχανικής ανάπτυξης που επέτρεψε την δημιουργία τέτοιων σχολείων με την προσφορά των απαραίτητων οικονομικών μέσων, να ευδωθούν τα σχέδια για τα τρία στάδια: στοιχειώδης, μέση, και ανώτερη εκπαίδευση. Έτσι, περί τα τέλη του 19ου αιώνα η στοιχειώδης εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική και δωρεάν σε όλες- **σχεδόν-** τις πολιτισμένες χώρες. Υπογραμμίζουμε το «σχεδόν» μια και έχουμε προσωπικές εμπειρίες για το πόσο υποχρεωτική ήταν στις αχανείς μεγαλουπόλεις και στην

εγκαταλειμμένη ύπαιθρο όπου αρκετά δύστυχα παιδιά, εργάζονταν στις αγορές, στα πλουσιόσπιτα ή στα κτήματα από όρθρου βαθέως. Και καλύτερα να μην αναφερθούμε στις συνθήκες κάτω από τις οποίες δούλευαν. Ας είναι.

Στον αιώνα μας, και μετά από πολέμους, επαναστάσεις, ταξίδια και επαφές, μεταναστεύεσεις και αγώνες, η εκπαίδευση έπαψε να είναι προνόμιο των πλουσίων ή διανοούμενων οικογενειών αν και δεν είναι μακρινός ο καιρός ο οποίος περιγράφεται στο κινηματογραφικό έργο του εξαιρετικού Ιταλού σκηνοθέτη Ερμάνο Όλμι «Το δέντρο για τα τσόκαρα», όπου ο συνετός ιερέας ενός χωριού, απομονωμένου και πάμφτωχου, παροτρύνει έναν κολλήγα να στείλει στο σχολείο το – ευφυέστατο- παιδί του κι εκείνος, ο πατέρας, τρομοκρατημένος: «Το δικό μου το παιδί στο σχολείο; Και, μου λες τι θα πει ο αφέντης; Και ο κόσμος; Τι θα πει ο κόσμος;». Τελικώς ο μικρούλης, ενάντια στον φόβο, στην υποταγή και στις συνήθειες, πήγε στο σχολείο. Με μικρές, προσωπικές νίκες ωσάν αυτή ανυψώνονται κάποτε οι άνθρωποι. Αρκεί να σκεφθούμε ότι μεταξύ του 1950 και του 1960 στην Κίνα διπλασιάστηκαν οι μαθητές που φοιτούσαν στα σχολεία της ενώ ανάλογη πρόοδος σημειώθηκε και σε άλλες χώρες της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Σήμερα σε νέες και υπό ανάπτυξιν χώρες, οι κυβερνήσεις ελπίζουν βάσιμα ότι με την εκπαίδευση θα υπάρξει οικονομική και κοινωνική αλλαγή, δηλαδή βελτίωση των συνθηκών της ζωής, γι' αυτό και καταβάλλουν – το δυνατόν- προσπάθειες για την ίδρυση και τον εξοπλισμό περισσοτέρων σχολείων, για την κατάκτηση της γνώσης που φέρνει την πρόοδο, προωθεί τις ιδέες και εξυψώνει τον άνθρωπο.

Ελένη Σαραντίτη